

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
INNOVATSION
RIVOJLANISH VAZIRLIGI

ТУПРОҚ УНУМДОРЛИГИ ВА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ЭКИНЛАР ҲОСИЛДОРЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ-ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ, МУАММО ВА ЕЧИМЛАР

Республика миқёсидаги илмий-амалий анжуман

МАТЕРИАЛЛАРИ

20 ноябрь 2021 йил

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**ТУПРОҚ УНУМДОРЛИГИ ВА ҚИШЛОҚ
ХЎЖАЛИГИ ЭКИНЛАР ҲОСИЛДОРЛИГИНИ
ОШИРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ-ИННОВАЦИОН
ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ, МУАММО ВА ЕЧИМЛАР**

мавзусидаги

Республика миқёсидаги илмий-амалий анжуман

ТЎПЛАМИ

Бухоро, 2021 йил 19-20 ноябрь

- tuproq yuzasidagi o'simlik qoldiqlari begona o'tlarni kamaytiradi;
- ekinlar hosildorligi an'anaviy-haydab ekishga nisbatan 3-5 s/ga yuqori bo'ladi.

Qishloq xo'jaligida yangi agrotexnologiyalarni birdaniga katta maydonlarda joriy qilish fermerlardan juda katta tavakkalchilikni talab qiladi. Buning oldini olish maqsadida, resurstejamkor qishloq xo'jaligini fermerlar dastlab kichik maydonlarda sinab ko'rishi tavsiya qilinadi. Chunki, fermer ushbu noan'anaviy usulda ekin yetishtirish bo'yicha ma'lumotga ega bo'lishi, tegishli tajribalarni orttirishi, harajat va daromadlarni atroflicha taxlil qilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 4rth World Congress on Conservation Agriculture, New Delhi, 2009. pp-429;
2. ZEF/UNESCO loyixasining Xorazm viloyatida yer va suv resurslaridan barqaror foydalanish bo'yicha ilmiy ishlanmasi. ZUR №18. 2011;
3. O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeks. 2019y O'RQ 586 sonli qarori.

КОГОН ТУМАН СУҒОРИЛАДИГАН ЎТЛОҚИ АЛЛИВИАЛ ТУПРОҚЛАРИНИНГ АГРОКИМЁВИЙ ХОССА ВА ХУСУСИЯТЛАРИНИ ЯХШИЛАШ

Р. Юнусов, С. Назарова, М.Артикова

Бухоро давлат унверситети

Когон туман ҳудуди Бухоро вилоятининг шарқий қисмида жойлашган бўлиб унинг умумий ер майдони 44127,0гектарни ташкил қилади ва бу ерларда қишлоқ хўжалик экинлари, шу жумладан ғўза, кузги бугдой, мева ва сабзавот экинларини етиштириб юқори самарадорликка эришиш имкониятлари мавжудлиги кўрсатилган.

Туман ҳудудлари Турон субтропик иқлим минтақасининг Ўрта осие қуруқ континентал иқлим провинциясига киради ва ярим чўл зонасига мансуб бўлиб, умумий иқлимшароити эса икки омил, яъни чўл иқлими ва чала чўл иқлими тасирида шаклланган. Когон тумани иқлимининг асосий хусусиятлари ўзини кескин континентал қуруқлиги, ерларда ҳаво ҳароратининг пасайиши, ёғинлар миқдорининг кўпайиши, куёш радиациясининг ўзгариб туриши, ҳамда атмосфера йиғинларининг йил бўйича нотекис бўлиши қайд этилган.

Когон туманиннг шимолий чўл ҳудудларига туташ ерларда ер ости сувларининг сатҳи 3,0-4,0 м ва текислик қисмида эса 1,5-2,0 м чуқурлик атрофида кузатилади, ўсимликларни етиштириш даврида эса сизот сувлари 2 м гача кўтарилиши қайд этилган. Когон туман ерларида грунт сувларининг ўртача минераллашган даражаси 1,5–2,0 г/л гача бўлади ва суғориладиган ерларда тупроқларни мелиоратив ҳолатини ёмонланиши кузатилиб, грунт сувлари ер юзасига яқинлашади, шўрланиш жараёнлари эса кескин кучайиб бормоқда, ушбу масалаларни ечимини топиш асосий масалалар тоифасига киради.

Когон туман тупроқлари ўтлоқи тупроқлар зонасида кенг тарқалган бўлиб ўзига хос хусусиятлар, яъни шамол ва сув эрозияси, шўрланиш жараёнларига мойиллиги чиринди ва бошқа озуқа элементларини камчилиги, ҳаракатчан шакллари билан кам таъминланганлиги, туман тупроқлари асосан оғир, ўртача ва енгил қумоқ тупроқлардан типларидан иборатдир.

Шуни алоҳида қайд этиш лозимки, тупроқ таркибидаги гумус миқдори 0,82 – 1,05 фоизни, ҳаракатчан фосфор – 12,5 – 15,8 мг/кгни алмшинувчи калий эса 127,0 – 219,0 мг/кг.ни ташкил этади. Олиб борилган илмий изланишлар шуни кўрсатадики Когон туманнинг ўтлоқи аллювиал тупроқлар таркибидагумус билан кам, ҳаракатчан фосфор миқдоридан кам ва ўрта алмашувчи калий кўрсаткичларига нисбатан кам ва айрим тупроқларда эса ўртача таъминланганлиги эътироф эилди.

Когон туман фермер хўжаликлар тупроқларини ўрганиш жараёнларида қуйидагилар яъни барча тупроқлар асосан кучсиз ва ўртача даражада шўрлангани маълум бўлди. Ҳайдалма агроирригацион қатламни юзага келиши асосан тупроқларга ишлов

бериш, суғориш, ўғитлашни ўтказиш билан бевосита боғлиқдир, тупроқларни механикавий ҳолати эса ўрта ва оғир қумоқли, яъни улар таркибидаги лойли заррачаларни миқдори 55 – 60%, ҳажм оғирлиги 1,4 – 1,5 г/см³ ва солиштирма оғирлиги эса 2,6 г/см³ ни ташкил қилади.

Когон туман тупроқ–иқлим шароитидан келиб чиқиб, қуйидагилар, яъни тупроқ унумдорлигини оширишнинг асосий омиллардан бири тупроқга ишлов беришни тартибга солиш ва минималлаштириш ҳисобланади. Қишлоқ хўжалик экинлари, жумладан ғўза, донли экинлар ва мевали дарахтларни нормал ўсиши мўл ва сифатли ҳосил олиш учун тупроқ зичлиги 1,0 г/см³ гача бўлиши зарурлиги таъкидланган.

2020–2021йилларда Когон туманда олиб борилган тадқиқотлар шуни кўрсатадики, навбатлаб ва алмашлаб экиш тизимидаги ғўза–кузги ғалла экинлари тизимида экин майдонлари минерал ўғитларни талаб даражасида таъминланмаганлиги, айниқса парвариш қилинаётган ғўза–кузги дон экинларига фосфорли ўғитлар талаб даражасини таъминланмаганлиги билан ва калийли ўғитлар билан жуда оз (10% дан ҳам кам) таъминланаётганлиги натижасида ўғитларни қўллаш нисбатини бузулиши сабабли уларнинг ҳосилдорлигига кескин салбий таъсир қилинмоқда. Юқорида кўрсатилган ўғитларни етишмовчилигини барҳам бериш учун маҳаллий ўғитларни ҳамма туридан самарали фойдаланиш зарурлиги тасдиқланган.

Тупроқ унумдорлигини сақлаш ва кўпайтириш мақсадида мелиоратив чора тадбирларни, жумладан мавжуд ерларини шўрини ювиш, мукамал текислаш, коллектор–дренаж тармоқларни тозалаш ҳамда агротехник, агромилиоратив ва агрокимёвий чора–тадбирларни ўз вақтида ўтказиш, алмашлаб, навбатлаб экиш тизимларини илмий асосланган ҳолда қўллаш, сув ва шамол эрозиясига қарши чора–тадбирларни ўтказиш, сўғориш меъёрларини регионлаштириш, унумдор суғориладиган ерларни ноқишлоқ хўжалиги эҳтиёжлари учун ажратмаслик чораларни қаттиқ ишлаб чиқаришга жорий қилиш бу давр талаби ҳисобланади ва бу талабларга қаттиқ риоя қилиш зарурдир.

Тупроқ унумдорлигини сақлаш ва оширишнинг асосий омилларидан яна бири–қишлоқ хўжалик экинларини тупроқларнинг эколого–мелиоратив шароитини, хоса–хусусиятларини ҳамда ҳудудларнинг сув билан таъминланганлигини илмий асосланган ҳолда ҳисобга олиб табақалаштириб жойлаштириш талаб этилади.

Шунингдек, Когон туман тупроқларида гумус миқдори турлича бўлиб, у шу тупроқларнинг келиб чиқиши, тупроқ–иқлим шароити, суғориладиган деҳқончиликда фойдаланиши, қўлланиладиган усулдар, деҳқончилик маданияти каби бир қатор олимларга боғлиқдир. Когон тумани асосий тупроқларининг гумуси миқдори ва маълум қатламдаги захираси хўжаликларда ердан қай даражада фойдаланишга боғлиқ ҳолда камайиши, кўпайиши ёки ўзгармай туриши мумкинлиги аниқланган. Бухоро вилояти суғориладиган майдонлардан юқори ва сифатли ҳосил олиш учун энг аввало шўрланган майдонларда шўр ювиш каби ишларни олиб борилиши мақсадга мувофиқдир. Шўр ювишни оптимал муддатларда, яъни январь–февраль ойларида, ер ости сизот сувлари 2ғ3 м да жойлашган кучсиз шўрланган майдонларда ўтказиш мумкин.

Фойдаланган адабиётлар.

1. Ахмедов А., Қўзиёв Р, Парпиев Ғ. Шўр ювишни илмий асосланган ҳолда ўтказиш. Журнал, Аграрномия №1, 2017; 71–73 б.
2. Рамазонов О. Шўрланган тупроқлар мелиорацияси ва улардан оқилона фойдаланиш Журнал, Аграрномия №2, 2012; 48–50 б.
3. Муқимов А., Ҳамидов Ф. Бухоро вилояти ер фонди, таркибидаги ўзгаришлар. Журнал, Аграрномия 2017; 91–93 б.
4. Тошқўзиёв М, Муҳаммадрасулов Ш. Захкаш (зовур) ларни мелиоратив ҳолатини яхшилаш ва унумдорлигини ошириш йўллари. Марғилон, 2017; 35–39 б.

МУНДАРИЖА

І ШЎБА.

ЕР РЕСУРСЛАРИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ ВА ТУПРОҚ УНУМДОРЛИГИ, ЭКИНЛАР ҲОСИЛДОРЛИГИНИ ОШИРИШНИ ЭКОЛОГИК АСОСЛАРИ

1	М.И.Рузметов. Тоғ, тоғолди ва чўл яйлов ерлари тупроқларининг морфогенетик хусусиятлари	5
2	Г.Т.Парпиев. Современное состояние орошаемых почв сероземного пояса	9
3	Абдурахмонов Н.Ю., Мансуров Ш.С. Шарқий Фарғона суғориладиган тупроқларининг хоссалари ва унумдорлиги	14
4	О.О.Маматқулов, Ж.О.Но‘монов. Pomidor zang kanasi va uning keltiradigan zarari.	18
5	М.Ф.Факрутдинова, О.Н.Имомов. Turli darjada sho‘rlangan o‘tloqi allyuvial tuproqlardagi tuzlarning yuvilishsamaradorligiga biosolvent preparatining ta‘siri	19
6	Н.Т.Артикова, Ж.Ж.Жумайев. Buxor viloyati tuproqlarini degradatsiyaga uchrash sabablari va uni oldini olish omillari (SHofirkon tumani misolida)	21
7	Р.Қурвантаев, С.М. Назарова, Бухоро воҳаси суғориладиган ўтлоқи тупроқларининг шўрланганлик даражаси.	23
8	S.S.Хайриев, Ж.Ж.Жумайев. Tuproq va ekologiya.	27
9	S.M.Mardonova, M.M.Akramova. Abu Ali ibn Sino asarlarida tibbiy-ekologik madaniyatni oshirish masalasi.	29
10	Z.A.Jabbarov, N.Sh.Sultonova. Og‘ir metallarni tuproqning fermentativ faolligiga ta‘siri.	31
11	T.K.Ortikov, M.A.Rahimova. Vobkent tumani tuproqlarida mikrobiologik jarayonlar yo‘nalishi va faolligini agrokimyoviy xossalarni shakllanishiga ta‘siri.	32
12	Р.Қурвантаев, М.Истамова, М.Мусурманова. Влияние мульчирование при гребневом посева на рост развитие хлопчатника.	34
13	T.Abduraxmonov, M.Karimboyeva. Qurg‘oqlanish jarayonini yarim ustahkamlangan qumli cho‘l tuproqlarining biologik xossalarga ta‘siri.	37
14	Н.Н.Салимова, S.D.Elmurodova, M.M.Toxirova. Buxoro viloyati sug‘oriladigan tuproqlarning meliorativ- ekologik-holatini yaxshilash va tuproq unumdorligini oshirish omillari	38
15	I.G‘.Masharipov, N.X. Xo‘jayev, T.S.Atajanov. Tuproqni himoyalovchi dehqonchilik-barqaror ekologiya garovi.	40
16	Р.Юнусов, С.Назарова, М.Артикова. Когон туман суғориладиган ўтлоқи алливиал тупроқларининг агрокимёвий хосса ва хусусиятларини яхшилаш.	41
17	А. Ахмадеева, Г.Джалилова. Исчезновение аральского моря - экологическая катастрофа центральной азии, ставшая проблемой мирового масштаба	43
19	З.А.Болтаева, А.Э.Холлиев. Ғўза навлари ва стресс омиллар.	45
20	З.А.Жаббаров, Д.К.Бегимова. Нефть билан ифлосланган тупроқларни бактерия ва ўсимликлар воситасида тозалаш.	47
21	Н.Т.Артикова, Н.Х.Салимова. G.H.Tolibova G‘ijduvon tumani “Omad” fermer xo‘jaligida tarqalgan sug‘oriladigan tuproqlarningxossa-xususiyatlari.	49
22	С.М.Гафарова. Экологическое значение биологического азота.	50
23	С.Сидиқов, Н.Панаева, С.Юнусова. Суюқ суспензион комплекс ўғитларнинг қишлоқ хўжалигидаги агроэкологик авзалликлари.	52
24	З.А.Жаббаров, Г.Р.Атоева. Суғориладиган типик бўз тупроқларнинг маиший чиқиндилар билан ифлосланишнинг тупроқ микробиологик ҳолатига таъсири.	54
25	А.У.Ахмедов, Ж.М.Турдалиев, А.Б.Мирзамбетов, Н.Х.Бурханова, Н.А.Қиличова. Соғлом тупроқ-барқарор қишлоқ хўжалиги гарови.	56
26	Х.Нуриддинов, Ҳ.С.Сафаров. Сув тақчиллиги шароитида сув ресурсларидан самарали фойдаланиш, суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш.	57
27	Г.Р.Атоева. Маиший чиқиндилар билан ифлосланган тупроқларнинг физик	59